

УДК 378. 22: 796: [373. 3]

ЮЛІЯ ЗАЙЦЕВА

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОРГАНІЗАТОРА ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОЇ РОБОТИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті проаналізовано діяльність вчителя фізичної культури, на основі цього визначено специфіку та етапи його діяльності як організатора фізкультурно-спортивної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах, розкрито професійні функції, необхідні знання, уміння та навички.

Ключові слова: учитель фізичної культури, фізкультурно-спортивна робота, загальноосвітній навчальний заклад.

Постановка проблеми. Удосконалення процесу професійної підготовки вчителя фізичної культури як організатора фізкультурно-спортивної роботи потребує детального вивчення специфічних особливостей змісту і структури необхідних професійних знань, умінь та навичок, педагогічних особливостей організаційної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі.

Різноманітність професійних обов'язків і велике вольове напруження, яке доводиться витримувати вчителю фізичної культури, ставить його професію в ряд найважчих і найскладніших спеціальностей людини. З одного боку, він виступає як "чистий" учитель, проводячи уроки, а з іншого – як організатор процесу фізичного виховання школярів, спрямовуючи зусилля всіх учасників цього процесу на досягнення єдиної мети [5, с.34].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті даного питання вагомим є те, що існує значна кількість наукових і методичних праць, у яких проблема професійної діяльності вчителя фізичної культури має багатоаспектне теоретичне висвітлення. Цими питаннями займалися дослідники В. Бальсевич, А. Борщевський, В. Валієва, М. Віленський, Є. Захаріна, Л. Іванова, О. Корносенко, Г. Куртова, Л. Лубишева, Я. Ніфака, Г. Панченко, І. Рядинська, О. Свєртнев, та ін. Серед основних підходів до наукової інтерпретації досліджуваної проблеми вагоме місце займають думки і погляди вчених-педагогів А. Графа, Є. Гогунова, М. Карченкової, Б. Максимчука, Б. Мартянова, Б. Шияна, які у своїх дослідженнях неодноразово розглядали організаційний компонент професійної діяльності вчителя фізичної культури.

Формулювання мети дослідження. На підставі теоретичного аналізу науково-методичної літератури визначити специфіку та обґрунтувати етапи роботи вчителя фізичної культури як організатора фізкультурно-спортивної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах, розкрити професійні функції, знання, уміння та навички, необхідні для здійснення цього виду діяльності.

Виклад основного матеріалу. Учитель фізичної культури – це фахівець у галузі фізичної культури і спорту, який організовує та здійснює навчально-виховну роботу з учнями загальноосвітніх навчальних закладів. Діяльність учителя фізичної культури має свої особливості, адже відбувається у незвичайних умовах, порівняно з діяльністю інших учителів. Насамперед це специфіка проведення уроків, які проходять не в навчальному кабінеті, а у спортивному залі або на свіжому повітрі (спортивний майданчик, стадіон тощо), з використанням спеціального або нестандартного спортивного обладнання та інвентарю. Суттєвою відмінністю професійної діяльності вчителя фізичної культури є

руховий компонент (необхідність демонстрації фізичних вправ, виконання фізичних рухів разом із групою, страхівка учнів під час виконання вправи), тобто всебічна підготовленість учителя з видів спорту передбачених шкільною програмою.

Специфічні особливості має мовленнєвий компонент діяльності вчителя фізичної культури, оскільки відбувається значне навантаження на голосові зв'язки, тому, що команди подаються чітко, «командним голосом», на фоні дитячих вигуків. Відомо, що мовлення на уроці фізичної культури впливає не тільки на свідомість, а й на відчуття школярів. Умілою подачею команди вчитель може підкреслити характер руху (м'який, плавний, різкий), за допомогою тону її звучання (наказовий, переконливий тощо) регулювати рівень фізичних зусиль і викликати тим самим зворотну реакцію дітей. Для того, щоб на уроці досягти певного емоційного стану, вчитель повинен змінювати тон мовлення. Він може бути святковим, урочистим (при підведенні підсумків змагань, на спортивних вечорах, святах), задушевним (при індивідуальних бесідах), радісним або сумним (після перемоги або поразки), обуреним (при різних порушеннях) [3, с. 24].

Безсумнівний інтерес для нашого дослідження має праця дослідниці М. Карченкової [3, с. 16], де представлені специфічні особливості роботи вчителя фізичної культури. Аналіз літературних джерел та власні дослідження дозволили нам виокремити специфічні особливості роботи вчителя фізичної культури:

- велика, в порівнянні з учбовим кабінетом, навчальна площа (спортивний зал, ігровий майданчик тощо);
- керівництво учнівським колективом, який активно переміщується по місцю проведення заняття (залу, стадіону, ігровому майданчику) протягом усього уроку, що вимагає значної концентрації уваги;
- використання спеціальних засобів фізичної культури і спорту: фізичних вправ, оздоровчих сил природи, гігієнічних факторів;
- організація роботи спортивних секцій, тренування збірних шкільних команд з різних видів спорту;
- планування загальношкільних фізкультурно-спортивних заходів, та забезпечення їх проведення на належному рівні.
- різноманітна і складна обстановка при проведенні занять з окремих розділів навчальної програми;
- контроль за високою руховою активністю школярів на уроці;
- постійне візуальне спостереження за правильністю виконання завдань з метою запобігання травмам і перевантаженням;
- раціональне використання часу, відведене для занять за будь-яких погодних умов;
- одночасне керівництво і контроль за роботою декількох підгруп на різних спортивних снарядах;
- своєчасне забезпечення допомоги і страхівки при виконанні важких фізичних вправ;
- використання численного спортивного інвентарю і обладнання без ризику для здоров'я дітей;
- залучення всіх учнів до виконання фізичних вправ одночасно;
- робота з різними віковими групами дітей в один день послідовно (урочна форма роботи) або одночасно (позакласні та позашкільні заходи);
- робота з великою кількістю школярів різного віку (масові заходи);
- підбір фізичного навантаження з урахуванням індивідуального і вікового рівня розвитку дітей, стану їх здоров'я, особливостей психофізичного розвитку, а також рівня їх фізичної підготовленості;
- відповідальність за здоров'я та життя учнів;
- наявність вольового, командного голосу, володіння спеціальною термінологією.

Відповідно до специфіки педагогічної діяльності вчителя фізичної культури як організатора фізкультурно-спортивної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі, його професійні функції мають особливі вияви та ознаки. Аналіз наукової та методичної літератури [1, с. 52; 2, с. 58; 5, с. 96] дав нам змогу виокремити як пріоритетні такі функції:

– *освітньо-просвітницька* – полягає у передачі учням спеціальних знань і умінь [1, с.53]. Базується на *уміннях*: вести пізнавальну діяльність з метою збільшення професійних знань і умінь, подавати навчальний матеріал у доступній для учнів формі;

– *виховна* – забезпечує формування моральних, вольових якостей особисті школяра, становлення звички займатися фізкультурно-спортивною діяльністю. До цієї функції відносяться такі *уміння*: передбачати наслідки виховного впливу педагогічного процесу, прогнозувати розвиток певних якостей школяра;

– *оздоровча* – передбачає використання в навчально-виховному процесі різноманітних засобів фізичної культури та спорту, спрямованих на гармонійний фізичний розвиток, підвищення працездатності, покращення фізичного, психічного, розумового здоров'я та формування здорового способу життя школярів. Виражається в *умінні* підбирати вправи, дозувати навантаження відповідно до вікових особливостей, статі, рівня фізичної підготовленості; формувати здоровий спосіб життя підростаючого покоління;

– *рухова* – полягає у використанні в навчально-виховному процесі спеціальних засобів фізичної культури та спорту, спрямованих на підвищення загальної фізичної підготовки, розвиток фізичних якостей та розширення обсягу рухових умінь та навичок. Базується на *умінні*: технічно правильно виконувати фізичні вправи, методично правильно розвивати фізичні якості учнів і навчати їх технічним елементам;

– *проектувальна* – базується на перспективному, поточному та оперативному плануванні фізкультурно-спортивної роботи з урахуванням поставленої мети. Проявляється в *умінні* здійснювати вибір навчального матеріалу, засобів і методів навчання згідно із завданнями уроку та фізкультурно-спортивних заходів, відповідно до вікових, гендерних та індивідуальних особливостей школярів;

– *конструктивна* – передбачає вибір і створення прийнятної методики проведення різних форм фізкультурно-спортивних занять. До цієї функції відносяться наступні *уміння*: постановка мети, розробка завдань навчально-виховного процесу, підбір засобів, методів, методичних прийомів, передбачення результатів фізкультурно-спортивної діяльності;

– *управлінсько-організаторська* – полягає в організації матеріальної бази для фізкультурно-спортивних занять і заходів, учнівського колективу, організації та проведенні різноманітних форм фізкультурно-спортивних заходів; у методичному управлінні навчально-виховним процесом. *Уміння*, що відносяться до цієї функції, передбачають: *уміння* організувати та забезпечити необхідним обладнанням та інвентарем фізкультурно-спортивну роботу у школі, *уміння* організувати учнів та формувати їх колектив для ефективної діяльності у спортивних секціях та різних фізкультурно-спортивних заходів, здійснювати контроль за виконанням завдань, забезпечити санітарно-гігієнічні вимоги та заходи безпеки школярів під час занять, управляти педагогічним процесом тощо;

– *гностична* – передбачає володіння вчителем науковим методом дослідження педагогічних явищ. До цієї функції відносяться наступні *уміння*: вивчення змісту і способів впливу на учнів на основі розуміння їх внутрішнього стану, вікових і індивідуальних особливостей школярів, особливостей процесу і результатів власної діяльності, її недоліків і переваг, навчати учнів прийомам самоконтролю та визначати свій фізичний розвиток; спостерігати, аналізувати, робити висновки під час проведення фізкультурно-спортивних заходів; аналізувати науково-методичну літературу з фізичної культури і спорту [2, с. 60; 5, с. 98];

– *комунікативна* – спрямована на встановлення формальних і неформальних взаємовідносин з учнями, батьками, учителями предметниками, керівництвом школи, учителями фізичної культури інших навчальних закладів, зв'язок із фізкультурно-спортивними організаціями та об'єднаннями. Для реалізації цієї функції студент повинен оволодіти такими *уміннями*: управляти, регулювати, спрямовувати і розвивати

взаємовідносини із зазначеним оточенням, надавати інформацію у процесі взаємодії з учнями тощо;

– *адміністративно-господарська функція* реалізується через матеріальне забезпечення процесу фізичного виховання. Проявляється: в *умінні* придбання та ремонту фізкультурно-спортивного обладнання та інвентарю, створення і здійснення благоустрою пришкольних спортивних майданчиків, забезпечення туристичних походів і багато іншого.

Дослідниця М. Карченкова на підставі аналізу літератури зазначила, що організаторська діяльність учителя фізичної культури спрямована на організацію учнівського колективу, його об'єднання і націлювання на виконання навчальних завдань; уміння керувати темпом уроку, підтримувати дисципліну; уміння своєчасно оцінити педагогічну ситуацію і прийняти правильне рішення; матеріально-технічне забезпечення навчального процесу (розміщення інвентарю й устаткування в спортивному залі); організацію власної діяльності і поведінки під час безпосередньої взаємодії з учнями на уроках і позаурочних заняттях (розподіл робочого часу, інструктаж, контроль, дозування навантажень). Важливо, що організаторська діяльність протягом уроку фізичної культури виявляється по-різному. По-перше, вона реалізується в передачі навчальної інформації вчителем (визначення завдань уроку, пояснення і показ техніки виконання фізичних вправ). По-друге, організаторська діяльність проявляється у поведінці вчителя при виборі оптимального місця для проведення уроку, в ефективності пересувань по залу, з метою керівництва класом, контролю за виконанням завдань, своєчасному наданні допомоги і страховки, дотримання правил безпеки. По-третє, вона реалізується в управлінні діяльністю учнів при шикуванні та перешикуванні на місці і в русі. Нарешті, учитель повинен передбачити основні прийоми активізації учнів для збільшення моторної щільності уроку, попередження травм, оптимального співвідношення й органічної єдності застосування репродуктивних і продуктивних методів навчання, оздоровчого і виховного впливу наступного уроку [3, с. 22].

Ми вважаємо, що для реалізації намічених планів щодо організації своєї роботи, вчитель фізичної культури повинен оволодіти спеціальними знаннями, вміннями і навичками, необхідними для організації фізкультурно-спортивної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі, які можна поділити на теоретичні, практичні і методичні.

Теоретичні – базуються на знаннях із циклу дисциплін природничо-наукової (фундаментальної), професійно-орієнтованої, професійної і практичної підготовки, дисциплін самостійного вибору навчального закладу, дисциплін вільного вибору студента. Передбачають різнопланові знання доцільного використання засобів, методів, принципів фізичного виховання в залежності від поставлених завдань; теорії і методики організації професійної діяльності, методики організації, проведення різних форм фізкультурно-спортивних заходів, суддівства змагань; знання правил змагань з видів спорту, основ експлуатації фізкультурно-спортивних споруд і обладнання, техніки безпеки занять, надання першої медичної допомоги, нормативні документи, ведення технічної документації, тощо.

Практичні – окрім досвіду елементарних рухових умінь і навичок, достатнього рівня розвитку фізичних якостей, передбачають володіння техніко-тактичними діями з видів спорту, передбачених шкільною програмою, а саме: волейболу, баскетболу, гандболу, футболу, легкої атлетики, гімнастики, настільного тенісу, лижної підготовки і туризму. Це свідчить про те, що вчитель фізичної культури повинен володіти широким діапазоном рухових вмінь та навичок. Це забезпечують дисципліни професійно-орієнтованої підготовки, а саме практичні заняття зі спортивної спеціалізації.

Методичні – полягають у використанні в навчально-виховному процесі набутих знань та вмінь, передбачають володіння методиками організації та проведення різних форм фізкультурно-спортивної роботи, методиками навчання учнів техніко-тактичним діям з різних видів спорту. Засвоєння методичних знань і вмінь відбувається у процесі вивчення

дисциплін професійно-орієнтованої підготовки, деяких дисциплін професійної і практичної підготовки, а також під час педагогічних практик.

Виходячи із вищесказаного, ми виділили етапи діяльності вчителя фізичної культури як організатора фізкультурно-спортивної роботи:

- *підготовка до фізкультурно-спортивної роботи.* Цей вид діяльності включає загальне планування фізкультурно-спортивної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі, планування навчального процесу на рік, чверть, складання конспекту на урок, складання плану роботи спортивних секцій та розробку відповідної документації кожного заходу. Розглядаючи сутність процесу планування навчальної роботи, Б.Максимчук підкреслив, що план – це документ, котрим визначається вся подальша фізкультурно-оздоровча і спортивно-масова робота. Планування полягає у передбаченні її результатів, встановленні порядку й послідовності в опануванні учнями всього обсягу знань, умінь і навичок, передбачених програмою з фізичного виховання для відповідного класу. Воно повинно відповідати таким вимогам: реальність плану, відповідність можливостям школи і колективу вчителів фізичної культури, узгодженість із навчальною роботою як за змістом, так і за календарними термінами. Планом, якнайбільше має передбачатися тісний зв'язок діяльності фізкультурного колективу із навчально-виховною роботою школи [4, с. 66];

- *організація та проведення фізкультурно-спортивних заходів,* пов'язана з реалізацією запланованої роботи, для втілення якої необхідним є матеріально-технічне забезпечення занять: підготовка місць занять (створення санітарно-гігієнічних умов, організація безпеки місць занять); підготовка обладнання і інвентарю – в належному стані і в необхідній кількості відповідно до виду діяльності, це дозволить вирішити сукупність задач при оптимальній щільності заняття. Вимагає від учителя фізичної культури окрім самоорганізації, організацію діяльності учнів та педагогічного колективу;

- *оцінювання результатів фізкультурно-спортивної роботи* передбачає спостереження, аналіз і оцінювання здійсненої діяльності, виявлення переваг та недоліків з метою усунення помилок і покращення навчально-виховного процесу у майбутньому;

- *управління у сфері фізичної культури і спорту* полягає у вирішенні актуальних питань з розвитку фізичної культури і спорту у школі; підтримання зв'язку із фізкультурно-спортивними організаціями та об'єднаннями, колективами вчителів фізичної культури інших шкіл; управління педагогічним процесом, злагодженість дії всього педагогічного колективу.

Висновки. Отже, на відміну від інших учителів, учитель фізичної культури, окрім викладання своєї дисципліни, займається організацією фізкультурно-спортивної діяльності школярів у позаурочний час. Тому успіх його діяльності як організатора фізкультурно-спортивної роботи залежить від ступеня оволодіння ним певного обсягу знань, умінь і навичок. Ми згодні з дослідником Б.Максимчуком, який у своїй роботі зазначив, що діяльність шкільного організатора – процес багатогранний. Йому належить розв'язання певних професійних завдань: учитель керує спортивним колективом, організовує, забезпечує виховний і навчально-тренувальний процес. Успіх діяльності залежить від індивідуалізації його впливу на вихованця. Проявляючи свої індивідуальні здібності в діяльності, спортивний організатор часто виступає як психолог, адміністратор, лікар, батько або мати [4, с. 35].

Перспективи подальших пошуків у цьому напрямі полягають у вирішенні завдань формування та удосконалення виявлених знань, умінь і навичок у майбутніх учителів фізичної культури, вимагають удосконалення форм та методів навчального процесу на факультеті фізичного виховання. Водночас недостатнє вивчення специфіки роботи вчителя фізичної культури потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Гогонов Е.Н., Мартыанов Б.И. Г 58 Психология физического воспитания и спорта: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2000. - 288с.

2. Граф А.Г. Повышение эффективности подготовки учителя физического воспитания к организации внешкольной спортивно-массовой работы / А.Г. Граф. – 13.00.04 – теорія і методика фізического воспитания и спортивной тренировки (включая методику лечебной физкультуры). – дисертація на соискание учёной степени кандидата педагогических наук. – Ленинград. – 1983.

3. Карченкова М.В. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності / М.В. Карченкова. – 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. – Переяслав-Хмельницький. – 2006.

4. Максимчук Б.А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації спортивно масової роботи / Б.А. Максимчук. – 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. – Вінниця, 2007.

5. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів : навч. посіб. : в 2 ч. Ч. 2 / Б.М. Шиян, І.О. Омеляненко. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. – 304 с.

Стаття надійшла до редакції .13.02.2014 р.

Зайцева Ю.

Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко

СПЕЦИФИКА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ, КАК ОРГАНИЗАТОРА ФИЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОЙ РАБОТЫ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В статье проанализирована деятельность учителя физической культуры, на основе чего определены специфика и этапы его деятельности как организатора физкультурно-спортивной работы в общеобразовательных учебных заведениях, раскрыты профессиональные функции, знания, умения и навыки, необходимые для реализации профессиональной деятельности.

Ключевые слова: учитель физической культуры, физкультурно-спортивная работа, общеобразовательное учебное заведение.

Zaitseva Y.

Poltava National Pedagogical University of V. Korolenko, Ukraine

SPECIFICITY OF ACTIVITY OF THE TEACHER OF PHYSICAL CULTURE, AS THE ORGANIZER OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS OF THE CURRICULUM OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS

On the basis of theoretical analysis of scientific-methodical literature in article sets out the specific work of the teacher of physical culture, as the organizer of the sports work in secondary schools; explained the stages of works on the organization of sports activities of students; revealed the most used as the priority functions and skills; in justified special knowledge, abilities and skills of the teacher of physical culture, which organizes and carries out educational work with students of secondary schools, which we divided into theoretical, methodological and practical.

Keywords: teacher of physical culture, physical culture and sports activities, a comprehensive educational establishment.